

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0073

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM XXXIV. HOOFDSTUK.
QUARTUM.*Siri folia. Caju-Siri.**Siri - Blad - Boom.*

CAju Siri arbor est alta & crassa instar Metrofideri, quæ plurimos emittit longos ramos flagellos, qui in plurimos iterum dividuntur ramulos, ex quibus folia excrescunt solitaria, quæ hunc observant ordinem, ut ex quovis folio alter obpositus exsurgat ramulus, medio vero directe ad finem excurrente.

Folia formam Siri foliorum referunt, vel nostræ Europæ plantaginis latifoliæ, sunt autem majora & firmiora, trinervia quoque, decurrentibus hisce nervis totum folium & ad petiolum concurrentibus, in superiore vero folii parte nervi hi in venulas explicantur, ubi & folium per ipsos trifidum est; interstitia ubique multis & protuberantibus transversalibus venis pertexta sunt: Suntque hæc folia superne obscure virentia seu nigricantia, inferne cinerea, non splendentia, atque exesa.

Martio mense ex foliorum alis breves dependent racemi, vix digiti articulum longi, ex quibus flores excrescunt, qui parva primo sunt capitula albicantia, quæ sese aperiunt in flosculos fuscios, post quorum lapsum racemi diu remanent ac dependent instar fruticulorum Siriboa.

Si circa litus crescat, majora gerit folia, sex septemve pollices longa, tres quatuorve lata, late viridia, & parum splendentia: quæ in Boerone crescit, nequitiam diversa est species, sed tantum varietas, majora gerens folia, septem nempe octove pollices longa, tres quatuorve lata, sensim angustata, uti Siri folium, seu hastæ apex: Bini laterales nervi non ad summam folii extenduntur partem, uti in Amboinensi, sed ab aliis binis lateralibus suscipiuntur venis in apicem decurrentibus.

Suprema folii pars longior est illa quæ petiolis infidet, nullumque notabilem gerit saporem; Recens arboris lignum flavescit, ac pellucidas lymphæ exfundit guttas, siccum vero albescit seu pallidum gerit colorem, estque lentum, solidum, & durum, ac cæsû difficile, immo adeo contumax in frangendo est, ut licet totum fere cæcideris truncum, parvaque ejus remaneat portio, immo & totus decidat, ibi tamen non frangatur, sed ramentis fissis dependeat: Ejus cortex est tenuis, siccus, & externe glaber, ligno firmiter adhærens: Vetustum vero lignum cinereum quoque est, atque Amboinense plerumque durius est & siccus Boeronensi: Radices in plurimas divisæ sunt radículas tenues gracilesque, externe nigras.

Nomen. Latine *Siri folia*. Malaice *Caju Siri*, ex foliorum forma. Amboinice in Hitoea *Sesel*, in Leytimora *Seser*, in Boerone *Aysalo*, in Hoemohela *Ame-laun Abbal*, h. e. *Sirium silvestre*, quod nomen est nimis generale.

Locus. Parva obcurrit copia in Amboina, plurimum in planis & ventosis locis, circa litus fitis, immo in ipso litore, ubi semper majora gerit folia: Majori crescit copia in Boerone in sinu *Cajeeli*, quæ femina habenda est, quum majora & flaccidiora producat folia, ac mollius exhibeat lignum quam Amboinensis, uti plerumque hoc observatur in plurimis arboribus in Boeronis planis ac humidis crescentibus locis litoralibus.

Ufus. Licet lignum ejus sit solidum ac durabile, raro tamen cæditur ab Amboinensibus, cædendi laborem fugientibus ob tenacem ejus substantiam, unde secures cito hebescunt; sæpe fit, ut ipsis obtet, præsertim quum in silvis horti aream præparare volunt, quum nullum aliud in usum vocare norint remedium, nisi quod ad radices ignem deponant, quas tam diu comburant, donec cadant arbores.

Boeronenses nobis indicarunt egregios malos ex hoc formari posse ligno, qui ab anno 1664 in Amboina in usum fuere adhibiti, quum lentissimum sit lignum, nec facile frangatur vel findatur, nautæ vero nostrates conqueruntur nimis grave esse, licet penitus siccum sit, præferentes tamen hoc præ aliis silvestri-

CAju Siri is een boogen en dikken stam, als 't Yzerhout, verdeelt zig in veele lange ranken, dog styve ryskens ofte gerten, daar aan staan de bladeren enkeld, dog meest met die order, dat tegen over ieder blad een ander rysken komt, en de middelste gerte baren gang boud.

De bladeren hebben de gedaante van Siri-bladeren, of van onze breede Plantago, dog groter en styver, namentlyk met drie zenuwen agter by den steel t'zamenstootende, die het gebeeel blad doorwandelen, en hun na vooren toe in kleene adertjes verdeelen, maar aan de bovenste zyde drie voorens maken, zynde de tusschen-plaatzten over al met veele en uitstekende dwers-aderen doorweven; boven swart of donker-groen, beneden graauwachtig, zonder glants, en meest doods van couleur, ook doorwreten.

In Maart ziet men uit den schoot der bladeren eenige korte trosjes afhangen, schaars een lid lang, daar aan 't bloeizel hangt, zynde kleene witte knopjes, wat groter dan hirs, dewelke kleene donkere bloempjes uytmaken, na welkers afvallen de trosjes hangen blyven, als stukjes van Siriboa.

Als het omtrent de strand wast, heeft het groter bladeren, zes en zeven duymen lang, drie en vier breed, blyde-groen, en wat glimmende; het gene op Boero wast is geenzints een byzonder geslagt, maar slegts een verandering met groter bladeren, te weten van zeven tot agt duymen lang, agter drie en vier duymen breed, allenxkens toefmallende, gelyk een Siri-blad, of het yzer van een spies. De twee zydelijke zenuwen loopen niet tot voren toe, gelyk in 't Amboinsche, maar werden van twee andere dwers-aderen ontmoet, die dan tot aan de spitze loopen.

De voorste helft van 't hout is wat tinger aan de steelen dan de andere, voorts van geen merkelyke smaak. Het versche hout is geelachtig, en geeft eenige klaare droppels water van zig, maar droogt wit of bleek op, zeer taay, digt, en hard, mitsgaders moeyelyk om te kappen, ja zo taay van substantie, dat al bad gy een gebeeel stam doorgekapt tot een kleyn weinig toe, en den zelven omvalt, zal hy evenwel aldaar niet breken, maar met gescheurde splinters hangen blyven. De schorsse is dun, droog, en even, van buyten aan 't hout klevende. Het oude hout werd ook graauwachtig, en 't Amboinsche bevind men doorgaans barder en drooger dan het Boeroneeze. De wortelen zyn in veele kleene, lange, en ranke worteltjes verdeelt, van buyten swart.

Naam. In 't Latyn *Siri folia*. Maleys *Caju Siri*, na de gedaante der bladeren: Amboinsch op Hitoe *Sesel*, op Leytimor *Seser*, op Boero *Aysalo*, op Hoemohel *Amelaun Abbal*, dat is *Sirium silvestre*, met een al te gemeene naam.

Plaats. Men vindt hem in kleene quantiteyt op Amboina, meest op vlakke en luchtige plaatzen, die omtrent den strand leggen, ja op den strand zelfs, dewelke altyd groter bladeren hebben. Overvloediger vindt men 't op Boero in de bogt van Cajeeli, 't welk men voor 't wyfsken mag houden, om dat het groter en slapper bladeren, ook gedweeger hout heeft dan het Amboinsche, gelyk meest alle boomen op Boeroos vlakke en vochtige voorlanden wassende.

Gebruik. Hoewel dit een vast en durabel hout is, zo werd het egter by de Amboinezen weinig gekapt, de moeyte van 't kappen ontziende, wegens zyne taaye substantie, waar van de bylen haastig stomp werden; zomtyds staat hy hun in de weg, als ze een pleyn tot een Tuyn willen schoon maken, daar ze dan geen andere raad toe weten, als met vuur aan de wortelen te leggen, en zo lange te branden, dat zy omvallen.

De Boeronezen hebben ons geleert, dat men kostelyke masten van dit hout kan maaken, het welke zedert het jaar 1664. in Amboina gepraetizeert is, om dat 't een zeer taay hout is, en qualyk breekt nog scheurt; dog onze Scheepslieden klagen daar over dat 't swaar vald, al was het gebeeel droog, evenwel nog beter keurende als andere bosch-

1817

1817

1817

vestribus lignis, quæ antea in usum vocabantur, uti illud silvestris *Canarii*, *Bintangori*, *Arupaque*, quorum primum in breves sæpe frangitur partes, binæque reliqua decorticationem non bene ferunt, quod tamen in *Siri* folia seu *Caju* *Siri* optime institui potest.

Ex lentis hujus arboris furculis seu flagellis apud *Amboinenses* saccharariæ vel piscatoriæ corbes netuntur, quæ in aqua marina seu salsa durabiles sunt.

Tenuibus hujus arboris radicibus supra porphyritum cum aqua contritis & propinatis utuntur *Hitoenses* *Aethiopes* contra *Oepas*, quæ proprie cholera est, sed per hoc quoque nomen *Colicam* ac *Pleuritidem* denotant.

Juniores truncos vix hominem crassos *Amboinenses* aliquando cædunt ad ædium postes malosque minorum navigiorum.

In *Rumphii* *Adpendice* hæc adduntur.

Supra indicatum fuit post florum lapsum racemulos dependere instar frustulorum *Siriboa*, ex quibus postea observavi veros excrescere fructus sequenti modo formatos, magnitudine nempe *Ceraforum* nigrorum, quorum unus alterve tantum ex racemo dependet, primo viridis, dein obscure luteus; externè molli obductus putamine, sub quo durum reconditur ossiculum uti in *Cerasis*, atque in hoc aquosus nucleus: Notandum porro est prima furculorum seu arbuscularum folia ex istis fructibus progerminantia ad oras esse serrata, qualis arbuscula in adjecta depingitur figura.

Amboinenses peculiarem *Sesel* faciunt speciem *litoream*: quæ ita sese habet; minora gerit folia quam terrestres, tres quatuorve pollices longa, binos lata, trinervia quoque, quorum nempe nervi per longitudinem decurrunt, sed bini laterales ad summum non extenduntur; lateralesque emittunt minores costas ad oras decurrentes, folia autem ipsa in brevem determinantur apicem, ac solitaria locantur in ramulis, sed non ita præcisum observant ordinem ac illa veræ *Sesel*, quod nempe e regione cujusvis folii furculus obponatur.

Fructus itidem ab illis veræ *Sesel* differunt, hæc enim species multo magis frugifera est, ac mensè *Augusto* ramuli plurimis ornati sunt fructibus inter & post folia, ac plerumque ab utraque cujusvis folii parte petiolus excrescit, ex quo bini tresve dependent fructus magnitudine prunellorum silvestrium, eundem quoque colorem externe præbent, primo nempe virides, dein cærulescentes, fusco intermixto colore, similique viscosa repleti carne, sed fatua nec amara, sub hac carne durus reconditur ac fordide albicans nucleus magnitudine minor *Cerasi*, ex rotundo quadragnus, in durum desinens apicem, anguli autem isti laterales eleganter incisi & striati sunt fere instar nucleorum *Pegamattæ*, pro cujus specie & hanc haberem arborem, *Leytimorenses* vero *Sesel Laut* dicunt esse speciem.

Tabula Trigesima Sexta

Sirifolia exhibet ramum.

Ubi Litt. A. *Surculum* seu *arbusculam* denotat ex nucleo a mox propullulantem, quæ folia gerit acute serrata.

B. *Ossiculum* obfert *seminale angulosum* & *acutum*.

C. *Idem apertum*.

Tabula Trigesima Septima

Sirifolia Litorea exhibet ramum, quæ *Sesel Laut* vocatur ab incolis.

bosch-bouten, die men te vooren daar toe gebruykte, als wilde *Canari*, *Bintangor*, en *Arupa*, waar van 't eerste korter afbreekt, en de twee andere van buyten geen schillen verdragen konnen, 't welk men nogtans aan 't *Caju Siri* wel doen mag.

De taaye ryskens gebruyken de *Amboinezen* om baare fuyken of visch-korven daar mede te vlegten, bevindende die *durabel* in zout water.

De dunne wortelen van dezen boom gebruiken de *Hitoëze Mooren* op een steen met water gewreven, en gedronken tegens *Oepas*, het welk eygentlyk het bord beduyd, dog zy verstaan daar door ook andere ziekten, als *Colyk* en *Pleuris*.

De jonge stammen, die nog geen man dik zyn, werden zomtyds van de *Amboinezen* gekapt tot stylen van buyzen en masten tot kleene vaartuygen.

In het *Byvoegzel* van *Rumphius* wert dit 'er by gedaan.

Boven is gezegt, dat na 't afvallen van 't bloeizel de trosjes hangen blyven als stukjes van *Siriboa*, waar aan ik naderhand bevonden hebbe, dat eerst de rechte vruchten groeyen in volgende gedaante, te weten in de grootte van kriecken, hangende pas een a twee aan een trosje, eerst groen, daar na donker-geel, van buyten bekleed met een weeke bolster, daar onder leyd een harde steen als in de kerffen, en in dezelve een waterachtigen beeft. Noch staat te weten, dat de eerste blaadjes van de jonge spruytjes uyt de voornoemde vrucht komende, aan de kanten syn gezaagt zyn: Diergelyke boompje in de nevenstaande figuur te zien is.

De *Amboinezen* maken een byzondere strand-zoorte van *Sesel*, wiens beschryvinge aldus is: Het beeft kleender bladeren dan de *Landelyke*, drie en vier duymen lang; twee dito breed, daar aan ook wel drie zenuwen in de lengte lopen, dog de twee zydelijke lopen niet ten eynde, en zenden eenige ribbekens na de kanten, voren met een korte spits, staan enkeld aan baare ryskens, dewelke die precysse ordre niet houden gelyk men aan 't regte *Sesel* ziet, te weten tegen over ieder blad een rysken.

De vruchten verschillen ook van 't regte *Sesel*, want deze zoorte is veel vruchtbaarder; in de maand *Augustus* hangen de ryskens vol vruchten tusschen en agter de bladeren, gemeenlyk ter wederzyden van ieder blad ziet men een steel, daar twee en drie vruchten aan hangen, in de grootte van *Slee-pruymen*, hebben ook dezelfde couleur van buyten, te weten eerst groen, daarna na den blaauwen trekkende, met bruyn gemengt, als mede diergelyke smeurig vleesch, dog laf en zonder wangigheid; onder dit vleesch legt een harde wyl-witte korrel, in de grootte van een kerse, uit den ronden vierkantig met een harde spits voor op, van buyten zyn de vier zyden gegraveert, schier op de manier als de korrels van *Pegamatta*, voor wiens medezoorde ik het houden zoude, dog die van *Leytimor* willen een *Sesel Laut* daar van maaken.

De zes- en dertigste Plaat

Vertoont een Tak van de *Boom*, die bladeren draagt als de *Siri*.

A. waar Lett. A. aanwyft een jong Boompje, zo als het uit de pit te voorschyn komt, dragende in 't begin schier gezaagde bladeren.

B. Is de hoekige en puntige zaadkern, ofte steen.

C. Dezelve geopend.

De zeven- en dertigste Plaat

Vertoont een Tak van de *Strand-Siri-blad-boom*, welke *Sesel Laut* van de *Inlanders* genaamt wert.